

ליקוטי מוהר"ן בפרשה - 226

פרשת בלק / ה'תשפ"ה / מאת הר"ה ג' אליהו עטייה שליט"א

ליקול השיעור במיל: 6537488@gmail.com

ליקוטי מוהר"ן תניינא מ"ג דעת עליון

בפרשתנו רואים את גודל אהבת ה' לישראל / איך יתכן שבלעם יודע דעת עליון / מוחין דגדלות ומוחין דקטנות / לימוד תורה צריך מנוחת הנפש ואז יש 'מוחין דגדלות' / בזמן הלימוד מסלקים מהלומד את הייסורים / מוחין דגדלות - חסדים, ודקטנות - גבורות / לעתיד תרבה כל כך הדעת שאפילו חיות לא יכעסו ולא יטרפו / כשהדעת של מעלה כביכול לא בשלמות זה זמן כעס / ה' כועס בכל יום 'רגע' / עבודה זרה מרבה כעס למעלה / ביאור הגמ' בענין הכח שיש לעבודה זרה / בזמן בלק ובלעם ה' לא כעס / הקב"ה זן את העבו"ם בזמן שהוא כועס / ישראל ניזונים בְּשִׁבְלֵי שֶׁל הַצִּדִּיק יסוד עולם / הטעם שדרך העבודה זרה היא באכזריות וכעס / דיוק בדברי רש"י 'אין דעתו שוה עליו' / בלעם דעת דקליפה, סיחון ועוג חסד וגבורה דקליפה / כיצד באו סיחון ועוג לעולם / מה שהבין בלק מניצחון ישראל על סיחון ועוג / לשון הזהרה בענין הברית של עוג / ביאור דברי הזוהר הנ"ל / למה סבר משה שהוא צריך דוקא את אהרן ואלעזר לא מספיק / משה הרג לעוג ביד שמאל שלו / עוג - קליפת עשו שמאל, סיחון - קליפת ישמעאל ימין / למה לא שאלו על משה במצרים, והיכן ידעו במדין שכוחו בפיו / היכן היה נראה במדין שאין כוחו של משה אלא בפיו / הפה הוא גילוי הדעת / בלעם הראה את עצמו פרוש מהאשה וחי עם אתונם / למה היתה חייבת האתון מיתה על זה שהוכיחה את בלעם / הכח בפה שייך לצדיק השומר ברית / הלולב מגיע מהיסוד עד הדעת / אם בלעם היה מחמד כסף וזהב כיצד הראה שהוא פרוש מתאוות / אלו שעברה התורה על ידם היו עשירים גדולים / התפארות רבי שלא נהנה מהעולם אף שהיה עשיר / צביעות בלעם בבקשת העושר / עוג הוא אליעזר - החלק הטוב והחלק הרע / האם אליעזר - עוג היה עבדו של נמרוד או בנו / הטעם שנכנס אליעזר חי לגן עדן מה שאפילו אברהם רבו לא / משה בלעם - טוב ורע / דעת היש אומרים שמשה לא נפטר

השיעור לרפואה שלימה של שרון בן נעימה נעמי 'אל נא רפא נא ל' ולעילוי נשמת אולגה (חולה) בת סימי ומאיר זכרונה לברכה

בפרשתנו רואים את גודל אהבת ה' לישראל

א. פרשת בלק זו אחת הפרשיות שבה רואים את האהבה הגדולה של הקדוש ברוך הוא לעם ישראל, וכמו שנקרא בהפטרה (מיכה ו, ה) "עמי זכר נא מה יעץ בְּלֶק מֶלֶךְ מוֹאָב וְהָיָה עִנְיָה אֹתוֹ בְּלֶעָם בֶּן פְּעוֹר מִן הַשִּׁטִּים עַד הַגִּלְגָל לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת ה'", ואמרו בגמרא בברכות (דף ז:) אמר רבי אלעזר: אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע, שאלמלי כעסתי - לא נשתייר משנאייהם (בלשון סג-נהדר) של ישראל שריד ופליט, ע"כ. כי חס וחלילה אז בלעם היה מצליח בעצה הרעה שלו לקלל ולכלות את ישראל.

איך יתכן שבלעם יודע דעת עליון

ב. כתוב על בלעם (במדבר כד, טו) "וַיֵּדַע דַּעַת עֲלִיּוֹן" הלשון של הזוהר בפרשתנו (ח"ג דף רח:): אֵי נִימָא דְלָא הָיָה הָכִי, וְשִׁבּוּחֵי קָא מְשַׁבַּח גְּרָמִיָּה, הֵיךְ יִכְתּוֹב קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא מְלָה בְּדִיבָא פְּאוּרִיָּתָא. [תרגום: אם נאמר שלא היה כך, ובלעם משבח את עצמו סתם, איך יכתוב הקב"ה דבר שקר בתורה, אלא ודאי שהיה כן]. אבל עדיין קשה - כמו שהגמרא מקשה: שאפילו את דעת בהמתו בלעם לא ידע, כי היא הוכיחה אותו ולא ידע בלעם מה לענות לה, ואיך תאמר עליו "וַיֵּדַע דַּעַת עֲלִיּוֹן".

מוחין דגדלות ומוחין דקטנות

ג. ומתרגמת הגמרא שהוא רק ידע באיזה שעה כביכול הקדוש ברוך הוא כועס. רבינו (בתורה מ"ג) מסביר את העניין הזה לדעת דעת עליון, ואומר: שכעס זה היפך הדעת, כשיש לאדם דעת - הוא לא כועס. ולהסביר את הקשר בין דעת לכעס, ידוע שיש באדם שתי בחינות יש 'מוחין דגדלות' ויש 'מוחין דקטנות'. בהאריז"ל מבואר שיש כמה זמנים באדם: יש זמן שנקרא 'עיבור', יש זמן שנקרא 'ניקה', ויש זמן שנקרא בשם 'מוחין' - ראשי תיבות ע"ם - עיבור וניקה ומוחין.

וצריך לדעת שאף על פי שאנחנו קוראים לזה עיבור וניקה ומוחין, אבל בכל שלב חייב להיות מוח, כי גם בעיבור יש לתינוק מוח אם לא היה לה תינוק מוח - לא היה יכול לגדול כלום, ובודאי בזמן הניקה אחר הלידה יש מוח. אלא שהמוח בזמנים האלה נקרא 'מוחין דקטנות'. יש מוח, אבל הוא מסוגל לעשות רק דברים קטנים ולא דברים גדולים אחרים. וזה הבדל בין מוחין דקטנות למוחין דגדלות, כלומר כמו שאנחנו מבינים שילד קטן לא יכול להבין סברות - תרצה להסביר לו גמרא עמוקה, ילד בן ארבע, ילד בן חמש, לא יבין. יגדל קצת, יהיה בן תשע - יבין. למה? כי המוח שלו עדיין לא התפתח.

לימוד תורה צריך מנוחת הנפש ואז יש 'מוחין דגדלות'

ד. זה הפשטות של מוחין דקטנות וגדלות. אבל אנחנו רואים שהמושג מוחין דקטנות וגדלות נאמר גם על אדם מבוגר, אנחנו אומרים לפעמים על עצמנו 'אני במוחין דקטנות?' והנקודה היא, שעיקר לימוד תורה למשל זה כשאתה לומד אותה בהרחבה ומנוחה כמו שכתוב בגמרא (מגילה כח:): "שְׂמַעְתָּא בְּעֵינָא צְלוּתָא בְּיוֹמָא דְאַסְתָּנָא" [לימוד הסוגיא צריך צלילות הדעת כמו יום שמנשבת בו רוח צפוני שהיא נוחה ורגועה]. כשאדם רגוע ולא טרוד יש לו 'ריכוז הדעת' - הוא במוחין דגדלות ומבין היטב וזוכר. אבל כשיש לאדם חס וחלילה צער, הוא חולה למשל, כואב לו, או שטרוד מחמת חסרון כיש וכו', מאוד קשה בלימוד התורה.

בזמן הלימוד מסלקים מהלומד את הייסורים

ה. אחד הדברים המעניינים שאנחנו רואים אצל צדיקים שאפילו שהם היו בעלי ייסורים גדולים, אבל בשעה שהם היו לומדים תורה הם לא היו מרגישים שום כאב. אפשר להסביר את זה בכוח הריכוז שלהם, אבל באמת זה מתנה מהשמיים, כלומר, היות שהצדיק עכשיו משתדל ללמוד תורה והייסורים מפריעים ללמוד תורה, לכן כשאתה לומד תורה מעבירים ממך את הייסורים, כדי שבאמת תוכל להיות בלימוד התורה. וכמו שמצינו בגמ' (בבא מציעא פד:): על ר' אלעזר בר' שמעון שקיבל יסורים, אבל לא בזמן הלימוד, כתוב שם: באורתא אמר להו (בלילה אמר ליסורים): אחיי ורעי בואו! בצפרא (בבוקר) אמר להו: זילו (לכו), מפני ביטול תורה.

מוחין דגדלות - חסדים, ודקטנות - גבורות

ו. אבל יש עוד בחינה של מוחין דגדלות ומוחין דקטנות. מוחין דגדלות הם נקראים בשם 'חסדים', כי זה שפע, זה ברוחב. לעומת זאת מוחין דקטנות זה בחינה של גבורות וצמצום. ולפי"ז המוחין דגדלות ומוחין דקטנות באמת הם סתירה, כי זה נותן חסד אינסופי וזה נותן צמצום וגבורות. אבל יש גם את מוח ה'דעת' - שמשלב את 'החסדים והגבורות'. ובלשון האריז"ל בעץ חיים (שער דרושי הצלם כה, ב): 'הדעת יש בו עיטרא דחסדים ועיטרא דגבורות'. כלומר, שהדעת מייחד את החסדים ואת הגבורות ביחד במקום אחד. לפ"ז, מה שעושה שלום בין המלחמה של החסדים והגבורות - זה הדעת.

לעתיד תרבה כל כך הדעת שאפילו חיות לא יכעסו ולא יטרפו

ז. הפסוק אומר במעלת הדעת (ישעיה יא, ח-ט): "וַיִּשְׁעֲשַׁע יוֹנָק עַל חֹר פֶּתֶן וְעַל מְאוֹרֵת צִפְעוֹנִי גָמוּל יָדוֹ הָדָה, לֹא יָרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל

וחזורים בריאים ושלמים). ועוד מובא שם בגמ': אמר ליה רבא בר רב יצחק לרב יהודה: האיכא בית עבודת כוכבים באתרין (יש בית של עבודה זרה במקומו), דכי מצטרין עלמא למטרא (כשהעולם צריך גשם), מתחזי להו בחלמא ואמר להו: שחטו לי גברא ואיתי מטרא (באה העבודה זרה להם בחלום ואומרת תשחטו בשבילי אדם ויבוא גשם), שחטו לה גברא ואיתי מטרא (והיו שוחטים בשבילה אדם והיה בא גשם)!

ועל התמיהות האלו עונה הגמ' מהפסוק (דברים ה, יט) "וְרָאִיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאֲדָמָה וְאֶת הַכּוֹכָבִים כֹּל צָבָא הַשָּׁמַיִם וְנִדְחָתָהּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וְעַבַדְתָּם – אֲשֶׁר חָלַק ה' אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכָל הָעַמִּים תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם" – מלמד שהחליקו בדברים כדי לטורדן מן העולם. ופירש"י בחומש בפסוק, וז"ל: "אֲשֶׁר חָלַק ה' אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכָל הָעַמִּים" – לאלוהות. לא מנעו מלטעות אחריהם, אלא החליקם בדברי הבליהם לטורדן מן העולם, ע"כ. והכוונה כנ"ל, שנתן כח בעבודה זרה לעשות מופתים כדי לתת בחירה בעולם אם לעבוד עבודה זרה או לא. וזה כביכול מעלה כעס לפניו המידה הזאת, שמצד אחד כביכול הוא נותן כח למכעיסיו לעשות היפך רצונו בשביל בחירה.

בזמן בלעם ובלעם ה' לא כעס

יב. ולכן יש כעס לפניו בכל יום, וכיון ש'כעס' הוא היפך ה'דעת', נמצא שבשעת כעסו של הקב"ה הדעת אינה ביישוב, וזו השעה שרוצה בלעם לנצל כדי לקלל בשעת הכעס לישראל. והקב"ה עשה איתנו חסד שבכל אותם ימים לא כעס על אלו עובדי עבודה זרה, ולא היה יכול בלעם לקלל. וכמו שאמר בעצמו בלבק (במדבר כג, ח) "מָה אֶקַּב לֹא קָבָה אֵל וּמָה אֶזְעַם לֹא זָעַם ה'" – ואומר הגמ' בברכות שמכאן רואים שהכעס והקללה תלויים זה בזה.

הקב"ה זן את העכו"ם בזמן שהוא כועס

יג. ויש בענין הזה עוד עומק גדול, והוא שהזמן שהקב"ה כועס על עובדי עבודה זרה, זה גם הזמן שהוא זן ומפרנס אותם, כי באמת לא מגיע להם שום מזון ופרנסה – שהרי הם עובדים עבודה זרה, רק שהקב"ה בכל אופן זן אותם, אבל הוא זן אותם מתוך כעס, כמו אדם שזורק מזון לשונאו שצריך לזנונו, הוא זורק לו את המזון בפנים כועסות 'מאחורי הכתף' (ע' לקושי מוהר"ן תורה נ"א). נמצא שדוקא בזמן הכעס, אז הוא גם הזמן שהקב"ה זן את אומות העולם.

ישראל ניזונים בשביל של הצדיק יסוד עולם

יד. ועומק הדברים, כמו שבישראל יש בחינת 'צדיק יסוד עולם' – שדרכו עובר כל המזון של העולם, וכמו שאמרו בברכות (דף יז,): אמר רב יהודה אמר רב: בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת: כל העולם כולו נזונין בשביל חנינא בני, ע"כ. והסביר הבעל שם טוב מה זה 'בְּשִׁבִיל חֲנִינָא בְּנִי' – בְּשִׁבִיל של חנינא בני משם הוא ניזון, 'בְּשִׁבִיל' – זו ספירת היסוד, כי הצדיק יסוד עולם דרכו עובר כל השפע בעולם.

ולעומת זה יש 'יסוד דקליפה', היינו רשע באומות העולם שטמא מאוד בפגם הברית, כמו בלעם שהיה בא על אתונו (סנהדרין קה,): שהוא בחינת 'יסוד דקליפה' – ודרך הרשע הזה עובר השפע והמזון לאומות העולם. וזה העומק שידע בלעם מתי הקב"ה כועס, כי דרכו היה עובר השפע לגויים בכעס. כי הוא היה יסוד דקליפה. ונמצא

ה' קדשי פי מלאה הארץ דעה את ה' פמים לים מכסים". לעתיד לבוא שהארץ תהיה מלאה 'דעת' אפילו פתן וצפוני שדרכם להזיק גם הם "לא ירעו ולא ישחיתו" – להיות רע ומשחית, זה מגיע ממידת הכעס – לשבור להרוס לקלקל. וממילא כשיש דעת, אין כעס, ולכן כתוב שם (שם ו-ז) "וְגַר זָאֵב עִם בָּבֶשׂ וְנֶמֶר עִם גְּדִי יִרְבֹּץ וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יִחְדּוּ וְנֶעַר קָטָן נִהְגָּ בָם, וּפְרָה וְדֹב תִּרְעִינָה יִחְדּוּ יִרְבְּצוּ יִלְדִּיָּהֶן וְאַרְיֵה בְּבֹקֶר יֹאכֵל תֵּבֶן", כלומר אפילו זאב, נמר, אריה ודוב, שהם רגילים לטרוף – וטריפה בא ממידת הכעס (כמו שמבואר בגמ' בחולין בענין דריסה, כשהוא כועס בא לחיה ארס בציפורניים), וכשתתמלא הארץ דעת בזמן הגאולה, זה ישפיע אפילו על החיות הטורפות שגם להם לא יהיה כעס, ולא יטרפו. "וְאַרְיֵה בְּבֹקֶר יֹאכֵל תֵּבֶן", הוא יבין שגם תבן מספיק לו, ויהיה לו טעים ומספיק. 'כעס' ו'דעת' זה שני הפכים.

כשהדעת של מעלה כביכול לא בשלמות זה זמן כעס

ח. וממילא מסביר רבינו, איך יודע בלעם דעת עליון כשרואה שהדעת לא בשלמות, זה סימן שהרגע שהקדוש ברוך הוא כועס. זאת אומרת זה דווקא מגיע מאיפה? מהחיסרון הוא רואה איזה כביכול חיסרון בדעת של מעלה. ובלשון רבינו: כִּי בְּשִׁהֲדַעַת אֵינוּ בְּיִשׁוּב, אֵזִי יֵשׁ כָּעַס, כְּמוֹ שֶׁאִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָכוֹנָם לְבִרְכָּה (פסחים סו:): 'כָּל הַכּוֹעֵס חֲכָמָתוֹ מְסִתְּלָקֶת מִמֶּנּוּ'. ולפיכך בְּשִׁכְעָם מִשֶּׁה רַבֵּנוּ עָלֵיו הַשְּׁלוֹם, עַל אֲנָשֵׁי הַצָּבָא בְּשָׂבָאוֹ מִמֶּדִּין, נִסְתַּלַּק מִמֶּנּוּ הַדַּעַת, וְהִצְרִיךְ אֶלְעֶזֶר לִזְמַר הַלְכוֹת טְבִילוֹת בָּלִים. וּכְשִׁהֲדַעַת שָׁלֵם, אֵזִי אֵין כָּעַס, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ישעיה יא, ט) "לֹא יִרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הָרָקְדָשִׁי כִּי מְלֵאָה הָאָרֶץ דַּעַת". וּבְלָעַם הָיָה מְסִתְּכָל בְּדַעַת דְּקִלְפָּה, שֶׁהוּא מוֹתְרוֹת שֶׁל דַּעַת עָלְיוֹן. וּבְשִׁמְשִׁתָּנָה, יָדַע שֶׁהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכָעַס.

ה' כועס בכל יום 'רגע'

ט. ומבואר בברכות הנ"ל, שכל אותו זמן שחשבו בלק ובלעם לקלל את ישראל לא כעס הקב"ה, ולא היתה בלעם הזדמנות להשחיל קללה בזמן שהקב"ה כועס. כתוב (תהלים ז, יב) "וְיֹאֵל זַעַם בְּכָל יוֹם", ואומרת שם הגמ' שהכוונה שכל יום יש כעס של רגע לפני הקב"ה. ואומרת הגמ': תנא משמיה דרבי מאיר: בשעה שהחמה זורחת, וכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחוים לחמה, מיד כועס הקדוש ברוך הוא, ע"כ.

עבודה זרה מרבה כעס למעלה

י. הטעם שהקב"ה כועס משום ע"י, כי כשעובדים עבודה זרה מרבים חרון אף. כתוב (דברים יג, יח) "לְמַעַן יִשׁוּב ה' מִחֲרוֹן אָפוֹ וְנָתַן לָךְ רַחֲמִים וְרַחֲמִךָ", ופירש"י: "מִחֲרוֹן אָפוֹ" – שכל זמן שעבודה זרה בעולם, חרון אף בעולם (והוא על פי הספרי ראה פסקא צ"ו). וזה טבע העבודה זרה שהיא מרבה חרון אף וכעס בעולם, והטעם כי הקב"ה נותן בעבודה זרה כוח על טבעי כדי שתהיה בחירה בעולם, וזה יוצר כביכול כעס וחרון אף שהוא כביכול מטעה את העולם, בשביל הבחירה.

ביאור הגמ' בענין הכח שיש לעבודה זרה

יא. וכדי להבין את זה נקדים את הגמ' בעבודה זרה (דף נה,): אמר לו זונין לר' עקיבא: ליבי וליבך ידע דעבודת כוכבים לית בה מששא (אין בעבודה זרה שום דבר), והא קחזינן גברי דאזלי כי מתברי ואתו כי מצמדי, (אבל קשה שאנחנו רואים שהולכים לעבודה זרה אנשים נכים ושבירים,

רש"ע הלא אמרנו לפניך בשעה שבראת עולמך אל תברא אדם וכו'. אמר להם (הקב"ה) גלוי וידוע לפני אלו הייתם בעולמם ויצר הרע שולט בכם כשם ששולט באדם – הייתם קשים מהם, אמרו לו תן לנו רשות ונדור עם הבריות ותראה איך אנו מקדשים שמך. אמר להם הקב"ה כבר נתתי לכם רשות. מיד ירדו והשליט בהם יצר הרע. כיון שראו בנות האדם שהם יפות תעו אחריהן ולא יכלו לכבוש ביצרן הדא הוא דכתיב 'וַיֵּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה' וגו'. תני שמחזאי הוליד ב' בנים ושמותם הייא והייא, ונשאו נשים והולידו סיחון ועוג, עכ"ל. (וע' בזהר בראשית דף כג. שגם הביא ענין זה). וכיון שאלו המלאכים ירדו מקדושתם הם נעשו קליפות קשות, וכמו שמבואר בזהר בראשית (דף יט:).

מה שהבין בלק מניצחון ישראל על סיחון ועוג

יט. וכפי המדרש בפרשת חוקת הנ"ל, בלק ומלכי ארץ ישראל ביקשו הגנה מסיחון ועוג שהיו קליפות קשות הגנה עליהם. וזהו מה שרומז רש"י בתחילת פרשתנו בפסוק (במדבר כב, ב) 'וַיֵּרָא בָּלָק בֶּן צְפּוֹר אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאַמְרֵי', ופירש"י: אמר אלו שני מלכים (סיחון ועוג) שהיינו בטוחים עליהם לא עמדו בפניהם, אנו על אחת כמה וכמה, לפיכך 'ויגר מואב', ע"כ. היינו שהבין בלק שעם ישראל בקדושה יותר גבוהים מבחינות חסד וגבורה, ולכן לא מספיקה שמירה של חסד וגבורה דקליפה. כי בתחילה חשב, שהיות שעם ישראל הם צאצאים של אברהם יצחק ויעקב – המקבילים לספירות חסד גבורה ותפארת, אם כן כוחם של ישראל בקדושה הוא רק עד חסד וגבורה ותפארת דקדושה, ומספיק לשמור מפניהם על ידי חסד וגבורה דקליפה שהם סיחון ועוג. אבל עכשיו ראה שהם נוצחים שלא על פי הטבע, ומעל הטבע זה מעל הספירות של הבנין שהם מחסד עד מלכות, היינו שיש להם מנהיג שגבוה יותר מחסד וגבורה, כי הוא בבחינת מוחין – דמשה הוא בחינת דעת הכוללת כל המוחין. ולכן הבין שצריך לחפש משהו אחר, קליפה גבוהה יותר מאשר סיחון ועוג שהם חסד וגבורה דקליפה.

לשון הזהר בענין הברית של עוג

כ. המקור על פי הזהר שסיחון ועוג הם חסד וגבורה דקליפה, שכתוב בזהר פרשת חוקת (ח"ג דף קפד). על הפסוק (במדבר כא, לד) 'וַיֵּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אֶל תִּירָא אֹתוֹ כִּי בִידְךָ נִתְּנִי אֹתוֹ' – אין אומרים אל תירא אלא למי שמפחד, וז"ל הזהר: אותו – דא עוג, דאתדבק באברהם, ומאנשי ביתיה הוה, וכד אתגזר אברהם מה בתיב (בראשית יז, כז) 'וְכָל אֲנָשִׁי בֵּיתוֹ נִמְלֹךְ אִתּוֹ' – דא עוג דאתגזר עמיה, וקביל האי את קדישא. כיון דחמא עוג דישאל מקרבין גביה, אמר הא ודאי אנא אקדימנא וכוונת דקאם לון, ודא שוי לקבליה. ביה שעתא דחיל משה, הוה יכיל לאעקרא רשימא דרשים אברהם. אמר, ודאי הא ימינא דילי (שזהו אהרן) מית, דהא ימינא בעינא להאי. אי נימא הא אלעזר, ימינא דסיקרא (של יהושע) הוא, ולא דילי. והאי את לימינא הוא, דאברהם לימינא הוא. מיד אמר קודשא בריך הוא, אל תירא אותו, לא תדחל להווא את דיליה, ואפילו לימינא לא אצטרף. "כי בידך נתתי" – שמאלא דילך יעקב ליה מעלמא, דהא הוא פגים רשימא דיליה, ומאן דפגים להאי את, אתחזי לאתעקרא מעלמא, כל שפן שמאלא דילך – דאיהו ידך, יעקב ליה מעלמא, בגין כך

לפ"ז שבכל אותו זמן של בלק ובלעם שלא כעס הקב"ה, אזי לא קיבלו אומות העולם את השפע והפרנסה שלהם, והיו ניזונים רק משאריות ממה שהיה להם ממקורם.

הטעם שדרך העבודה זרה היא באכזריות וכעס

טו. וזהו גם הכח של העבודה זרה לעשות מופתים, כיון שהיא מרבה כעס, ואז בכעס היא מקבלת את הכח העל טבעי שלה, ולכן כדי לעורר את העבודה זרה צריך דוקא מידת אכזריות, לשחוט אדם, או כמו שכתוב (מלכים א' יח, כח) 'וַיִּתְּגַדְּדוּ בְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וּבִרְמָחִים עַד שֶׁפָּךְ דָּם עָלֵיהֶם'. כי אכזריות וכעס הוא כל הענין של עבודה זרה, שהיא מקבלת את כוחה מתי שהקב"ה כועס. ולכן גם דרך עבודה זרה כמו מרקוליס זה לזרוק בה אבנים, שגם הוא ענין של כעס. וזהו גם מה שאמרו בגמ' (שבת קה:) (המשבר כלים בחמתו יהיה בעיניך כעובד עבודה זרה, או כמו שכתב הרמב"ם (דעות ב, ג) 'אמרו חכמים הראשונים כל הכועס כאילו עובד עבודת כוכבים'.

דיוק בדברי רש"י 'אין דעתו שוה עליו'

טז. וכאן אני רוצה לומר דיוק נפלא בלשון רש"י שכולו נאמר ברוח הקודש, אמרנו שעיקר מה שיודע בלעם דעת עליון – שיודע מתי הקב"ה כועס, והבאנו את ביאור רבינו הקדוש שהכוונה, שרואה שכביכול דעת של מעלה שאינה ביישוב, אז יודע שיש כביכול כעס לפניו. ויש לדייק זאת בלשון רש"י הקדוש על הפסוק (במדבר כג, ט) 'וַיֵּבֹא אֱלֹהִים אֶל בָּלָעַם וַיֹּאמֶר מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ', ופירש"י: להטעותו בא (הקב"ה, שכאילו אינו יודע מי האנשים האלו, וצריך לשאול). אמר (בלעם לעצמו) פעמים שאין הכל גלוי לפניו – אין דעתו שוה עליו, אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין, ע"כ. ויש להלביש ברוח הקודש של התיבות של רש"י, את ביאור רבינו, שכיון שאין דעתו שוה עליו – מחמת הכעס, אזי אוכל בעת הזאת לקלל את ישראל ולא יבין.

בלעם דעת דקליפה, סיחון ועוג חסד וגבורה דקליפה

יז. עכ"פ מבואר שבלעם היה דעת דקליפה, אבל לפני שהגיע בלק לדעת דבלעם, הוא ושאר מלכי ונסיכי הארץ עבדו עם סיחון ועוג, כתוב במדרש (במדבר רבה יט, כט) וז"ל: 'סיחון נטל שכרו מכל מלכי ארץ כנען והיו מעלין לו מסין (מיסים) וכו', אמרו ישראל (לסיחון ועוג) נעבור בארצך לכבוש את המלכות אמר להם איני יושב אלא לשמרם מפניהם, ע"כ. וכמו שאמרנו שעיקר כח בלעם היה מצד שהיה דעת דקליפה, כך גם כל כח סיחון ועוג היה משום שהיו חסד וגבורה דקליפה (שהם תחת דעת דקליפה של בלעם), וכמו שנביא מקור לזה על פי לשון הזהר לקמן.

כיצד באו סיחון ועוג לעולם

יח. כדי להבין את הכח של הטומאה של סיחון ועוג, צריך לדעת מאיפה הם באו, ונביא את הגמ' בנדה (דף סא.) אמר מר: סיחון ועוג בני אחיה בר שמחזאי הוו. ובמדרש (בראשית רבתי ע"ב 29) יש אריכות בזה בפסוק (בראשית ו, ב) 'וַיֵּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ', וז"ל: בני האלהים. ר' יוסף אמר ראו המלאכים שהיה הקב"ה מתעצב על שברא בני אדם, מיד עמדו שני מלאכים לפני הקב"ה ששם שמחזאי ועזאל ואמרו לפניו:

מזוהה עם קליפת עשו – שהיא בשמאל, הפסולת של יצחק. ולכן באמת היה עוג חזק יותר מסיחון, משום שבקליפה השמאל יותר חזק מהימין.

למה לא שאלו על משה במצרים, והיכן ידעו במדין שכוחו בפיו

כה. עכשיו נחזור לבלק, אמרנו שאחרי שהוא ראה שלא עזרו לו סיחון ועוג שהם חסד וגבורה דקליפה, חיפש משהו גבוה יותר. ואמרנו שבתחילה סברו שכיון שאנחנו בני האבות הקדושים שהם חסד וגבורה תפארת דקדושה א"כ זה הכח שלנו, ומספיק חסד וגבורה דקליפה. אבל עכשיו שראו שישראל נוצחים שלא על פי טבע, שזה לא הנהגה של מידות הבנין אלא למעלה מזה, לכן רצו לדעת מה מידתו של משה. ואמרו מנהיגם של אלו היכן נתגדל? במדין. בוא נתייעץ עם המדיינים ושם אמרו להם 'אין כוחו אלא בפיו' (במדבר רבה כ, ד). כשלומדים את זה קצת קשה – למה לא שאלו במצרים ששם היה עיקר הסיפור של משה. ועוד קשה, היכן ראו זקני מדין שכל כוחו של משה הוא בפיו, את זה ראו אולי במצרים. ועוד שמשה רבינו היה כבד פה וכבד לשון, שדוקא אין כוחו בפיו. (ומצאתי שאלות אלו גם בספר אילת השחר במדבר כב, ד).

היכן היה נראה במדין שאין כוחו של משה אלא בפיו

כו. ונראה קודם לסדר את הזמנים של משה, משה רבינו היה עד גיל עשרים במצרים, ואחר כך ברח מגיל עשרים עד גיל שמונים והיה גם במדין. ושוב חזר בגיל שמונים למצרים, ועשה עם ישראל ארבעים שנה במדבר. והנה במצרים לא היה ברור מה כוחו של משה, כי כשהוא היה צעיר, השתמש בכח פיו, וכמו שכתוב (שמות ב, יד) "הִלָּהֲרַנִּי אֲתָה אֲמֹר פֶּאֶשֶׁר הִרְגִּיתָ אֶת הַמִּצְרִי", ופירש"י: 'מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש' – והרי שכוחו היה בפיו. אבל אחר כך בכל המכות במצרים, רואים שהשתמש במטה או ביד, אבל לא בפיו, ולכן ממצרים לא יכלו לברר היטב מה כוחו של משה. ונראה שמזה שברח משה מפרעה ומצרים ובא למדין, בא בקפיצת הדרך, שהרי ודאי רדפו אחריו, והוא הגיע מיד ברגע אחד למדין, ומזה הבינו במדין שכוחו בפיו.

ועל פי פשוטו כיון שבמדין היה ששים שנה, ובמצרים היה בקטנותו ועכשיו שנה אחת, לכן שאלו במדין דוקא, ובמדין שנתגדל ראו שהוא מתפלל על כל דבר, וכך הוא מצליח, ומזה הבינו שאין כוחו אלא בפיו. עוד נראה, שכיון שיתרו היה כומר גדול לעבודה זרה במדין, והיה משוקע מאוד בעבודה זרה, ובכל אופן הצליח משה לשכנעו להתגייר, מזה הבינו שיש לו כח גדול בפיו.

הפה הוא גילוי הדעת

כז. והנה כח הפה הוא גילוי של הדעת, וכמו שכתב רבינו בתורה הנ"ל (לק"מ מ"ג), וז"ל: וְהַדְּבָר – הוּא הַתְּגִלּוֹת הַדַּעַת, פִּי אֵין יוֹדְעִים מִה שֶׁבִּדְעַת, אֲלָא עַל יְדֵי הַדְּבָר, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (תהלים יט, א) "וְלִלְיָהּ יִחְנֶה דַּעַת", "יִחְנֶה" – מִלְּשׁוֹן דְּבָר, שֶׁהַדְּבָר מְדַבֵּר מִה שֶׁבִּדְעַת. ולכן הביאו את בלעם שהוא 'דעת דקליפה', ושאין כוחו אלא בפיו לקלל כדרך הקליפה.

בלעם הראה את עצמו פרוש מהאשה וחי עם אתונו

אתֶּקֶר מִעֲלֵמָא, וְאֶפִּילוּ דְאִיהוּ תְקִיפָא מִבְּנֵי גְבְרִיָא, וְכָעָא לְשִׁיצָאָה לְהוּ לְיִשְׂרָאֵל, נָפַל בְּיָדֶיהָ דְּמִשָּׁה וְאַשְׁתָּצִי, עֵכ"ל.

ביאור דברי הזוהר הנ"ל

כא. בגמרא בנידה (דף סא.) כתוב אמר רבי יוחנן בשם רבי שמעון בר יוחאי 'מתשובתו של אותו צדיק אתה יודע מה היה בליבו' – ולא מבואר שם יותר, אבל רבי שמעון בר יוחאי אף על פי שסתם את דבריו בגמרא כמו שמביא רבי יוחנן, בזוהר הוא פירש יותר. 'מתשובתו של אותו צדיק' – צריך להסביר שתשובתו של אותו צדיק זה הקדוש ברוך, אתה יודע מה היה בליבו – של משה, שהיה מפתח מעוג. ומסביר הזוהר שאברהם אבינו כשמל את כל ילדי ביתו – הוא מל גם את עוג מלך הבשן. וכיון שאברהם קבע בו את האות ברית קודש לכן פחד ממנו משה רבינו. ואמר לו הקב"ה שאין לך מה לפחד, כי עוג מלך הבשן כבר טימא את הברית שלו.

למה סבר משה שהוא צריך דוקא את אהרן ואלעזר לא מספיק

כב. ואומר הזוהר, שאמר משה שהוא צריך את הימין שלו – שזה אהרן, והטעם שהיה צריך משה בחינת 'ימין', כיון שאברהם הוא בחסד יד ימין, וכדי לעקור את הברית שקבע אברהם בעוג סבר משה שהוא צריך לבחינת ימין שהוא אהרן הכהן שבחסד, ואהרן כבר נפטר. ואם נאמר שיש פתרון כי הרי לאהרן יש ממלא מקום אבותיו – אלעזר. אמר משה שזה לא מועיל לו, כי אלעזר 'ימינא דסיקרא הוא' – אלעזר הוא ימין של הלבנה. מה הפירוש? הוא ימין של יהושע. זה שאלעזר עכשיו כהן גדול, זה לא הכהן גדול שלי, זה הכהן גדול של התלמיד שלי – של יהושע שהוא בחינת 'לבנה' (כמובא בגמ' בב"ב עה.).

משה הרג לעוג ביד שמאל שלו

כג. אומר לו הקדוש ברוך הוא, אל תירא אותו – את עוג אפילו את הימין שלך הוא לא צריך, אלא "פִּי בִידְךָ נִתְתִּי" – מספיק יד שמאל שלך. הכלל הוא: כשאני אומר ימין זה יד ימין אם אני אומר יד סתם – זה יד שמאל. אומר הקב"ה אתה משה ביד שמאל שלך תהרוג אותו, לפ"ז אם נשאל באיזה יד לקח משה את המטה להרוג את עוג, כמו שכתוב בגמ' בברכות (דף נד:), שמשה היה גבוה עשר אמות, ולקחת מטה של עשר אמות, וקפץ גובה עשר אמות, והיכה את עוג בקרסול רגלו והפילו והרגו.

עוג – קליפת עשו שמאל, סיחון – קליפת ישמעאל ימין

כד. לפ"ז אף שחשב משה שעוג הוא ימין – היינו חסד דקליפה, אומר לו הקב"ה שהוא שמאל גבורה דקליפה, ולכן "פִּי בִידְךָ נִתְתִּי" – מספיק יד שמאל שלך לעקור אותו מהקליפה. ולפ"ז אם עוג הוא 'גבורה דקליפה', סיחון הוא 'חסד דקליפה'. וכן מבואר במגלה עמוקות (ואתחנן אופן מ'), שסיחון ועוג הם כנגד קליפות עשו וישמעאל, והנה סיחון שייך לחם, כי מובא במדרש הובא ברבינו בחיי (במדבר כא, לד), וז"ל: סיחון ועוג בני שמחזאל היו, שהיה מבני האלהים, ושמחזאל בא על אשתו של חם סמוך לכניסתה לתיבה, וסיחון נולד בתיבה, ולכך שמש חם בתיבה (סנהדרין קח:) כדי לחפות על אשתו (שבאה מעוברת לתיבה, ורצה להראות שהולד ממנו), ע"כ. וחם מזוהה עם קליפת ישמעאל – שהיא בימין, הפסולת של אברהם. ואילו עוג

וביאור הענין, כתוב בספר יצירה שמכוון ברית המעור (הברית מילה) כנגד הברית הלשון, ולכן מי ששומר על הברית יש לו כח בפה לברך, ולגזור גזירות ולשנות את הטבע. ולכן מבואר בגמ' במועד קטן (דף טז:) על הפסוק (שמואל ב', כג, ג) "צדיק מושל יראת אלהים", אני מושל באדם מי מושל בי צדיק שאני גוזר גזרה והוא מבטלה, ע"כ. ועיקר שם צדיק, הוא מי ששומר ברית (וזה נח דף נט.). ולכן ענין זה של 'אין כוחו אלא בפיו' הוא דוקא לצדיק יסוד עולם, שהוא שומר היטב את בריתו, וכמו משה רבינו שפרש מהאשה לגמרי. וכך גם בקליפה, מי שעושה את עצמו פרוש לגמרי, כמו שעשה בלעם, ג"כ יש לו את הכח בפיו דקליפה.

הלולב מגיע מהיסוד עד הדעת

לא. ונסביר את הענין הזה שהיסוד מגיע עד הדעת, ועיי' יש כח של דיבור בעוד דוגמא, כתוב בליקוטי מוהר"ן (סוף תורה לג), וז"ל: סוד פנוט לולב – הוא להמשיך הארה משרש החסדים שבדעת, שהוא פחינת אהבה שבדעת, לתוך החסדים שבגוף, שהם פחינת פלליות המדות, ע"כ. הלולב הוא בספירת היסוד, אבל ראשו שזה עיקר גובהו, מה שעל זה זכה הלולב שמברכים על כל ארבעת המינים 'על מצות לולב' – משום 'שבמינו גבוה מכולם', כמבואר בגמ' בסוכה (דף לו:), הוא משום שהיסוד מגיע דרך עמוד השדרה עד המוח האחורי – שהוא מוח הדעת. וזה הכוונה 'שבמינו גבוה מכולם', כלומר שהוא מגיע עד הדעת. ולכן צדיק ששומר את הברית יש לו את הבחינה של הדעת, שזה הבחינה של הלולב מהדעת עד היסוד.

אם בלעם היה מחמד בסף וזהב כיצד הראה שהוא פרוש מתאוות

לב. ועל פי היסוד של ר' נתן שענין בלעם הוא שהיה בבחינת 'מצח הנחש' – שהוא רשע בלי הנאה שכך הראה כלפי חוץ, לפי זה יש להבין מה שכתוב (במדבר כב, יח): "וַיַּעַן בַּלַּעַם וַיֹּאמֶר אֶל עֲבָדֵי בָלָק אֲנִי יִתֵּן לִי בָלָק מֵלֶא מִיתוֹ בְּסֶף וְזָהָב, וּפִירִשׁוּ: לְמַדְנוּ שֶׁנִּפְשׁוּ רַחֲבָה וּמִחֲמַד מִמּוֹן אַחֲרִים. אִמֵּר, רָאוּ לוֹ לִיתֵּן לִי כָל כֶּסֶף וְזָהָב שְׁלוֹ, שֶׁהִרִי צָרִיךְ לִשְׁכּוֹר חֵיילוֹת רַבּוֹת, סֶפֶק נֹצֵחַ סֶפֶק אֵינוֹ נֹצֵחַ, וְאִנִּי וְדָאִי נֹצֵחַ, ע"כ"ל. ולכאורה יש להבין, איך זה מסתדר עם הדמות שהיה מנסה בלעם לצייר שהוא פרוש מתאוות העולם, וכאן הוא מחמד ממון.

אלו שעברה התורה על ידם היו עשירים גדולים

לג. אכן הביאור בזה הוא על פי תורתו הקדושה של רבינו (לקוטי מוהר"ן תורה ס'), וז"ל: דַּע שֵׁשׁ שְׁבִילֵי הַתּוֹרָה שֵׁשׁ בָּהֶם הַתְּבוֹנָנוֹת גָּדוֹל מְאֹד, שְׁאֵי אֶפְשָׁר לְבֹא לַהַתְּבוֹנָנוֹת הַזֹּאת, כִּי אִם עַל יְדֵי 'עֲשִׂירוֹת'. וּמֵבִיא רִבִּינוּ שֶׁזֶה מֵה שֶׁכְּתוּב אֶצֶל מֹשֶׁה (שְׁמוֹת לז, א) 'פָּסַל לָךְ', וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ וְכָרוֹנִם לְבָרְכָהּ (ירושלמי שקלים פ"ה ה"ב, וְגָדְרִים לז). 'הַפְּסִלֶתָּ יִהְיוּ שְׁלָךְ וְכו'.' וְכֵן הֵבִיא שֵׁם מִהְגַּמ' (גיטין נט.) שֶׁגַּם רַבִּי שַׁחֲתָם הַמִּשְׁנִי וְרַב אִשִּׁי שַׁחֲתָם הַתַּלְמוּד, הֵיוּ עֲשִׂירִים גְּדוֹלִים, וְהַכֹּל בִּשְׁבִיל הַסּוּד הַזֶּה.

התפאחות רבי שלא נהנה מהעולם אף שהיה עשיר

לד. וביאור הדברים כתוב בגמרא בכתובות (דף קד.): בשעת פטירתו של רבי, זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה, אמר: ריבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו

כח. ומסביר רבי נתן מה היה מיוחד בבלעם יותר משאר חכמי אומות העולם, בליקוטי הלכות (הלכות ברכות השחר ה, עב), וז"ל: בַּלַּעַם הָרָשָׁע הָיָא בְּחִינַת שָׂרֵשׁ חֲכָמַת הַטָּבַע – בְּחִינַת 'מִצַּח הַנָּחָשׁ', שֶׁהָיָא בְּחִינַת 'רָשָׁע יָרָא' וְאֵין פְּרוּמִיר רָשָׁע, שֶׁהָרָאָה אֶת עֲצָמוֹ בְּצַדִּיק וּבְפָרוּשׁ, וְלֹא רָדַף אַחֲרֵי הַזִּנּוּת, וּבְאַמֶּת הָיָה מְאִיס תּוֹעֲבוֹתָיו יוֹתֵר מִכָּל, כִּי בְּצַנְעָה עָשָׂה מַעֲשֵׂה אִישׁוֹת עִם אֶתְנוֹ, כְּמוֹ שֶׁאֲמָרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְז"ל (סנהדרין קה:) עַל פֶּסוּק (במדבר כב, לו): "הִהָסֵפִן הַסִּבְנָתִי", ע"כ"ל. בלעם היה הלעומת זה של משה רבינו, וכיון שמשה רבינו היה פרוש מאשתו, רצה בלעם להראות שגם הוא פרוש מאשה, ולכן לא התחתן בכלל עם אשה. אבל היה עושה זנות עם אתונו למלא את תאוותו. אבל כלפי חוץ, היה מראה את עצמו פרוש מאוד, ואף אחד לא היה יודע ממה שהיה חי עם האתון שלו, עד שהאתון סיפרה לעיני כולם כמו שאמרו בגמ' בסנהדרין שאמרה לו "הִהָסֵפִן הַסִּבְנָתִי" – שהיא עושה לו מעשה רכיבה ביום ומעשה אישות בלילה – כמו 'סוכנת'.

למה היתה חייבת האתון מיתה על זה שהוכיחה את בלעם

כט. וכפי זה נבין עוד עומק בדברי רש"י (במדבר כב, לג), בפסוק: "גַּם אֶתְכָּה הִרְגָתִי וְאוֹתָהּ הִחַיִּיתִי", ופירש"י: ואותה החייתי – ועתה מפני שדיברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה, כמו שכתוב (פסוק ל) "וַיֹּאמֶר לֹא". על כן הרגתיה, שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב, שחס המקום על כבוד הבריות, וכן (ויקרא כ, טו) "וְאִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן שִׁכְבָּתוֹ בְּבִהְמָה מוֹת יוּמָת וְאוֹת הַבְּהֵמָה תִּהְרֹגוּ" (וע' סנהדרין נה.), ע"כ"ל. ולכאורה קשה, למה נהרגה האתון על זה שהוכיחה את בלעם, וכי על זה שעשתה מצות תוכחה מגיע לה למות, ואף שהתבייש בלעם, הרי בכל תוכחה זה כך, שמתבייש מי שמוכיחים אותו ובכל אופן מצוה להוכיח.

אבל כפי הנ"ל נראה שהרמז בא בסיום דברי רש"י שהביא את הפסוק "וְאִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן שִׁכְבָּתוֹ בְּבִהְמָה מוֹת יוּמָת וְאוֹת הַבְּהֵמָה תִּהְרֹגוּ", שזה בדיוק היה המעשה של בלעם, ועל זה היתה התוכחה של האתון. והנה כל זמן שלא נודע המעשה של בלעם ברבים, כי היה מראה את עצמו פרוש, גם האתון לא נתחייבה מיתה, אבל עכשיו שהאתון הוכיחה את בלעם, ובעצם נודע שבא תקלה לבלעם על ידה בזה שהיה בא עליה, ממילא זהו הדין שלא רק האדם חייב מיתה אלא גם הבהמה. ולפ"ז מדויק לשון הפסוק "אֶתְכָּה הִרְגָתִי וְאוֹתָהּ הִחַיִּיתִי", כי באמת בלעם היה חייב מיתה, והאתון היתה פטורה כיון שלא נודע המעשה ברבים. אבל עכשיו להיפך, היא מתה, ובלעם עדיין ממתנינים לו עד שיברך את ישראל, ואחר כך מיד במלחמת מדין נהרג בלעם על חטאיו, שאחד מהם היה גם מה שהיה בא על אתונו והיה חייב מיתה.

הכח בפה שייך לצדיק השומר ברית

ל. ונחזור לענין, ע"כ"פ מבואר שכדי שיהיה לאדם כח בפיו הוא צריך להיות פרוש מאוד, ומשה היה פרוש בקדושה. ואילו בלעם גם היה כח בפיו בקליפה, ושם בקליפה כיון שהכל הוא מעשה קוף, אפשר להיות פרוש רק למראית עין, שאנשים יחשבו שאתה פרוש זה כבר מספיק להיות רשע ערום דקליפה, ושיהיה לו כח בפיו, וזה היה מעשה בלעם כנ"ל.

הטעם שנכנס אליעזר חי לגן עדן מה שאפילו אברהם רבו לא

לח. ובוזה נוכח להבין דבר יקר במעלתו של אליעזר שנכנס חי לגן עדן, וכמו שמרמז כאן האריז"ל, כי לכאורה קשה אף שהיה מלמד תורה ברבים ודולה ומשקה מתורת רבו אברהם (ע' יומא כח:), מ"מ הרי אברהם עצמו לא נכנס חי לגן עדן, ואיך אליעזר נכנס. אבל התשובה רמוזה בדברי האריז"ל, כי הנה הסיבה שאי אפשר להיכנס חי לגן עדן הוא משום זוהמת הגוף שנעשה מהנחש בבחינת 'משכא דחויא' (ע' תקוני זוהר תקון ג"ח דף צב:). ובכל אדם יש עירוב של טוב ורע מחטא אדם הראשון. אולם אליעזר שהקב"ה הפריד את נשמתו מחלק הרע שבו – שמוזה נעשה עוג, והוא נשאר רק טוב, לא היה בו בחינת 'משכא דחויא' ולכן יכל להיכנס חי לגן עדן. וזה מדויק בלשון האריז"ל: 'עבד ברוך' שהוא אליעזר עבד אברהם שנכנס חי לגן עדן – שנעשה מהטוב, ע"כ.

משה בלעם – טוב ורע

לט. והנה כמעשה הנ"ל שחילק הקב"ה את נשמת אליעזר שהחלק הרע שבה ניתן בעוג והחלק הטוב באליעזר. כך היה גם עם נשמת משה, שהחלק הטוב שבנשמה הזאת שהיא בחינת דעת דועיר אנפין ניתן במשה רבינו, והחלק הרע ניתן בבלעם. וכמבואר בהאריז"ל (שער הפסוקים שמות בדה' והנה בלעם), וז"ל: והנה בחינת בלעם, כבר נתבאר, כי הוא הרע של הכל. וזה סוד פסוק (דברים לד, י) 'וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה', ודרשו רז"ל (במדבר רבה יד, ב) 'בישראל לא קם, אבל באומות העולם קם – ומנו בלעם וכו'. אבל הענין יובן עם הנז"ל, כי שניהם מן הדעת דועיר, מבחינת הכל כנזכר, כי היו מעורבים בו טוב ברע על ידי חטאו של הכל שחטא, כנזכר בספר התיקונים (תקון ס"ט דף קב. – שהציץ בשכינה). ואח"כ נתברר הטוב לבדו במשה, כמו שכתוב (שמות ב, ב) 'וַיִּתְּרָא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא'.

דעת היש אומרים שמושה לא נפטר

מ. ובוזה תובן דעת היש אומרים בגמ' בסוטה (סוף דף יג:), ויש אומרים: לא מת משה, כתיב הכא (דברים לד, ה): 'וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד ה'", וכתוב התם (שמות לד, כח): 'וַיְהִי שָׁם עִם ה'", מה להלן (בארבעים יום שעמד בהר סיני) 'עומד ומשמש', אף כאן (אחר הסתלקותו מאיתנו) 'עומד ומשמש' (אבל לא מת), ע"כ. וכפי הנ"ל עומק הענין, דכיון שהיתה נשמתו רק חלק של טוב, כי החלק הרע התברר בבלעם, לכן לא היה צריך משה למות, ונשאר חי לעולם.

באצבע קטנה, ע"כ. והכוונה, אם רבי היה עני, ודאי לא היה זה חידוש שלא נהנה מהעולם, כדרך העניים שאין להם ממה ליהנות, החידוש ברבי שהיה אחד מהעשירים הכי גדולים בעולם, ובכל אופן לא נהנה מהעולם. כי היה מחשיב את הממון פסולת. ולכן בשביל התבוננות בתורה, צריך שיהיה לך כל הממון שבעולם, ובכל אופן הוא בעיניך פסולת, ואין אתה לוקח ליהנות ממנו רק מה שצריך בשביל התורה, אבל לא לוקח שום דבר להנות הנאות של עולם.

צביעות בלעם בבקשת העושר

לה. וכבר ביארנו שכל מעשה בלעם היה כקוף בפני הקדושה, וכמו שמושה פרש מן האשה גם הוא לא התחתן. וכמו שמושה היה עשיר עצום ורב מפסולתן של לוחות, גם בלעם רצה להיות עשיר עצום כמשה, ולהראות לכולם שהוא לא נהנה מהעולם אף על פי שיש לו את כל העושר שבעולם. ולכן אמר "אם יתן לי בָּלֶק מְלֵא בֵּיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב", ואמר לאנשים שהוא צריך את הממון משום שאין הנבואה שורה אלא על עשיר (שבת צב. נדרים לח.), רק חז"ל גילו את קלונו ברבים, שכל כוונתו היה משום שהיה חומד ממון אחרים לעצמו.

ויש לרמוז זאת בפסוק הנ"ל שאמר בלעם "אם יתן לי בָּלֶק מְלֵא בֵּיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוֹכַל לְעֵבֶר אֶת פִּי ה' אֱלֹהֵי לַעֲשׂוֹת קִטְנָה אוֹ גְדֻלָּה", ואומר בצביעותו אפילו שיתן לי את כל ההון שבעולם, אני יעשה מכל הממון הזה פסולת, ולא אוכל לעבור על ציווי ה' לעשות משהו קטן או גדול.

עוג הוא אליעזר – החלק הטוב והחלק הרע

לו. נשלים עוד נקודה שדיברנו על עוג, כתוב בפרקי דר' אליעזר (פרק ט"ו), וז"ל: זָקֵן בֵּיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם הָיָה עֶבְדוֹ אֱלִיעֶזֶר, וּמֵאִין הָיָה עֶבְדוֹ? אֵלָּא בֵּין שִׁצָּא מֵאֹר כְּשִׁדְּיָם (שניצל אברהם מכבשן האש) עֶמְדוֹ כָּל גְּדֻלֵּי הָדוֹר וְנִתְּנוּ לוֹ מִתְּנוֹת, וְעָמַד נִמְרֹד וְכָתַב אֶת עֶבְדוֹ אֱלִיעֶזֶר לְאַבְרָהָם, ע"כ. האריז"ל אומר בזה סוד גדול (עץ חיים שער מ"ט פרק ט'), וז"ל: ונקרא 'עבד ברוך' שהוא אליעזר עבד אברהם שנכנס חי לגן עדן – שנעשה מהטוב, אך עוג זה היה מהרע שבו – והרגו משה וזה סוד שאמרו רז"ל עוג הוא אליעזר והבן זה, עכ"ל.

האם אליעזר – עוג היה עבדו של נמרוד או בנו

לז. הזכרנו שלפי הפרקי דר' אליעזר היה עוג עבדו של נמרוד והוא ניתן לאברהם, אכן על הפסוק (בראשית יד, יד) 'וַיִּדְרֹק אֶת חֲנִיכָיו וְלִידֵי בֵיתוֹ', כתוב: וַיִּבְחַר מִנְּהוֹן יֵת אֱלִיעֶזֶר בֶּר נִמְרֹד, מבואר שאליעזר שהוא עוג הוא בנו של נמרוד. ולפי' נולד עוג הרבה אחרי המבול. רק שיש להקשות שהתרגום יונתן בעצמו על הפסוק (בראשית יד, יג) 'וַיִּבְא הַפְּלִיט' – תרגום יונתן: וְאֶתָּא עוֹג דְּאִישְׁתַּיִב מִן גִּבְרִיָּא דְּמִיתוּ בְּטִיבְעָנָא וְרָכַב עִלּוֹי תִּיבּוּתָא וְהָוָה גִּנְנָא עַל רִישִׁיהּ וְהָוָה מִתְּפָרְנֵס מִן מְזוֹנוֹי דְּנָח (ויבא עוג שניצל מן האנשים שמתו במבול ורכב על התיבה והיה חופה על ראשו ויהי מתפרנס ממזונותיו של נח). וכן הוא בגמ' בנדה (סוף דף סא.) 'וַיִּבְא הַפְּלִיט' – שפלט מהמבול. עכ"פ על פי פשט מאוד קשה להבין איך שרד את המבול שהיו מים רותחים, ואיך רכב על התיבה ולא נהפכה וכו'. ואילו המדרש שהיה בנו של נמרוד יותר פשוט. ולפי' יש דבר מעניין, שכמו שנמרוד נתן את עבדו אליעזר לאברהם כשראה את הניסים שנעשו לו. כך פרעה נתן את בתו הגר לשרה כשראה את הניסים שנעשו לשרה.